

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна

курсова робота

з дисципліни «Економічна теорія»

на тему:

«Роль інтелектуального капіталу в економічному зростанні»

Студентки групи ФБС-22

Сеньчук Ю.В.

Напряму підготовки фінанси та
кредит

Керівник:

Сліпченко Т.О.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

(Підпис)

(Прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2016 рік

План

Вступ

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження інтелектуального капіталу

1.1 Еволюція поглядів на сутність інтелектуального капіталу

1.2 Роль та місце інформації й знань в соціально-економічному розвитку суспільства

Розділ 2. Специфіка економічних відносин у сфері інтелектуального виробництва

2.1 Модифікація відносин власності в сфері інтелектуального виробництва

2.2 Специфіка формування ціни інтелектуальних продуктів та зміну мотивації до виробничої діяльності в даній сфері

2.3 Основні підходи та методи кількісного виміру інтелектуального капіталу

Висновки

Список використаної літератури

Зміст

План

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження інтелектуального капіталу.....	8
1.1 Еволюція поглядів на сутність інтелектуального капіталу.....	8
1.2 Роль та місце інформації й знань в соціально-економічному розвитку суспільства.....	11
Розділ 2. Специфіка економічних відносин у сфері інтелектуального виробництва.....	15
2.1 Модифікація відносин власності в сфері інтелектуального виробництва....	15
2.2 Специфіка формування ціни інтелектуальних продуктів та зміну мотивації до виробничої діяльності в даній сфері.....	18
2.3 Основні підходи та методи кількісного виміру інтелектуального капіталу..	22
Висновки.....	25
Список використаної літератури.....	28

Вступ

Актуальність теми постіндустріальне суспільство характеризується істотними якісними відмінностями порівняно з індустріальним суспільством. Якщо машинна техніка, властива цьому суспільству, примножувала фізичні можливості людини, то інформація і знання, як новий фактор виробництва, реалізує і примножує інтелектуальні ресурси людини. Це визначило інтенсивні процеси інтелектуалізації праці й економіки в цілому, що породило ряд нових понять. Одне із важливих понять постіндустріального суспільства є інтелектуальний капітал. Інтелектуальний капітал притаманний постіндустріальній системі і він несе в собі риси, притаманні цій системі. В той же час дослідження значною мірою спирається на досвід вітчизняної трансформаційної економіки. Тому, тут мова йде про діалектичний взаємозв'язок загального і особливого.

Традиційно економічні категорії і закони були і є проявом причинно-наслідкових закономірностей у пануючих суспільно-виробничих відносинах. Як самі виробничі відносини, так і поняття, і знання мали матеріальний характер. Інтелектуальний капітал, як це випливає із самої назви, має нематеріальний характер. Тут постають серйозні методологічні проблеми про співвідношення матеріального і нематеріального, інтелектуального і традиційного капіталу.

Дослідженню інтелектуального капіталу та його впливу на економіко-суспільний розвиток, особливо за останній час, приділяється увага як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Помітний внесок в розробку наукового пізнання та практичного застосування результатів дослідження інтелектуальної діяльності набули у ХХ столітті завдяки працям Г. Беккера, Д. Белла, М. Блауга, Дж. Гелбрейта, Е. Денісона, П. Дракера, В. Іноземцева, М. Кастельса, Б. Леонтьєва, Й. Масуда, Ф. Махлупа, П. Пората, К. Свейбі, Т. Стюарта, Е. Тоффлера, М. Фрідмена, М. Фішера, Т. Шульца, В. Щетиніна та інших.

Чималий внесок у розвиток світового наукового знання у сфері досліджень інтелектуального капіталу зробили й українські вчені такі як: Ю. Амосов, В. Базилевич, Д. Богиня, О. Бутнік-Сіверський, М. Вороніна, Н. Гавкалова, О. Грішнова, В. Гринькова, В. Геєць, П. Єщенко та інші.

У той же час дослідження поняття інтелектуального капіталу знаходиться у розвитку, що вимагає наукового узагальнення й систематизації існуючих вже положень та подальшої розробки теоретичних аспектів особливостей формування, розвитку та застосування його в Україні. Успішне реформування вітчизняної економіки вирішальною мірою залежить не лише від ринкових перетворень, а й найширшого залучення та використання нових ресурсів, притаманних постіндустріальному суспільству.

Метою роботи є визначення онтологічних та гносеологічних особливостей становлення і функціонування інтелектуального капіталу та його впливу на розвиток економіки.

Виходячи з мети дослідження, автором були поставлені наступні завдання:

- дослідити еволюцію поглядів на сутність інтелектуального капіталу;
- визначити економічний зміст поняття “інтелектуальний капітал”;
- дослідити роль інформації та знань у розвитку сучасного господарства та процесах економічного зростання;
- дослідити зв'язок між поширенням творчості та інтелектуалізацією праці;
- проаналізувати роль та вплив інтелектуального капіталу на процес формування доданої вартості;
- визначити перспективні шляхи розвитку та використання інтелектуального капіталу в побудові ефективної національної економіки інноваційного типу.

Об'єктом дослідження виступають суспільно-економічні відносини, які виникають у процесі становлення, діяльності і розвитку інтелектуального капіталу.

Предметом дослідження виступають суспільно-економічні процеси формування та розвитку інтелектуального капіталу.

Методами дослідження виступають загальнонаукові прийоми й методи.

В першому розділі з використанням методів діалектики, законів взаємного переходу кількісних змін в якісні, заперечення заперечення, проведено комплексний аналіз еволюції поглядів на сутність інтелектуального капіталу, на основі методів системного аналізу досліджено підходи до структури даного поняття, а також здійснено комплексний аналіз теоретичних поглядів на роль інформації та знань в суспільно-економічному розвитку людства та визначено їх місце в економічній системі із використанням методу єдності історичного і логічного.

У другому розділі з використанням методів діалектики, системного аналізу, єдності історичного та логічного проаналізовано особливості процесу модифікації відносин власності, поширення творчості як наслідок інтелектуалізації праці та досліджено зміну вартісних відносин й мотивації до праці, користуючись методами узагальнення, аналізу та порівняння були систематизовані методи виміру інтелектуальної діяльності. Методологічною основою курсової роботи в цілому виступила теорія постіндустріального суспільства в широкому її трактуванні.

В роботі використано головний методологічний принцип цієї теорії, а саме розгляд суспільно-економічного розвитку на основі зростання та вдосконалення продуктивних сил, технологічної організації та способу виробництва.

У роботі використані також законодавчі та нормативні акти України, матеріали Державного комітету статистики, дослідження Національної

академії наук України, розробки профільних комітетів та комісій української влади.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

1.1 Еволюція поглядів на сутність інтелектуального капіталу

Думки на сутність та роль інтелектуального капіталу в економічному житті суспільства упродовж століть змінювались разом з еволюцією економічного світогляду. Значення окремих складових інтелектуального капіталу, зокрема людського капіталу, в функціонуванні економічної системи досліджували представники класичної школи політичної економії. Так, В. Петі писав про цінність населення, його вагомий внесок у формування і нагромадження національного багатства країни. Вчений акцентував увагу на вмінні людей використовувати набуті знання у практичній діяльності, що забезпечує капіталізацію людського потенціалу і вважав, що для успішного виконання поставлених завдань людина повинна володіти необхідним запасом знань і навичок, досвідом, який примножується передусім освітою.

При аналізі еволюції поглядів на інтелектуальний капітал у світовій економічній науці, на увагу заслуговує точка зору Дж. С. Міля, який досить високо оцінив значення розумової праці вчених, винахідників та ін. Автор зазначає, що, знання і здібності людини забезпечують створення нової техніки, технологій, комп'ютерних комунікацій, зменшуючи залежність економічного розвитку від матеріальних цінностей [1, с.95].

Українські вчені значну увагу у формуванні інтелектуального капіталу відводили освіті. Так, В. Каразін стверджував, що господарські успіхи “співрівні рівневі освіти”. Вчений стверджував, що “освічений нагляд за роботою і те її положення, яке вимагає особливого виховання чи дозвілля, вдосконалюють вироби і спрямовують їх на більшу користь державі”. Отже, автор ще у ХІХ ст. зазначав про пріоритетність освіти в управлінні та її позитивний вплив на соціально-економічний розвиток. Подібну думку поділяв М. Туган-Барановський, котрий наголошував, що

людина повинна „якнайповніше, і з якомога більшою свободою, розвивати свої здібності і особливості”.

Особливого розвитку теорія інтелектуального капіталу набула у середині ХХ століття завдяки зусиллям представників нового інституціонального напрямку (Д. Бела, Дж. К. Гелбрейта, У. Ростоу). Д. Бел акцентував увагу на тому, що основою постіндустріального суспільства є інформація і знання. Дж. К. Гелбрейт зауважує, що в новому індустріальному суспільстві зростає роль людей, які володіють різноманітними технічними знаннями, професійним досвідом, здібностями, що забезпечують перехід „від капіталу до організованих знань”[6,с.29] .

Починаючи з 60-х рр.. ХХ ст.. активного розвитку набула концепція інформаційного суспільства. Один з її прихильників – Ф. Махлуп дослідив, що простежується прямо пропорційна залежність між рівнем витрат на “індустрію знань” і темпами економічного зростання . У дослідженнях постіндустріального суспільства вчені часто акцентують увагу на зміні характеру праці та більшій її індивідуалізації. Про настання інформаційної ери (Третьої Хвилі) пише у своїй праці “Третя хвиля” А. Тофлер. У ній він зосереджує увагу на зростанні ролі висококваліфікованих працівників як капіталу фірми. Вже наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. зарубіжні вчені почали звертати більшу увагу не стільки на зростання ролі інформації, скільки на пріоритетності інтелектуальної діяльності та знань. З’явилося таке поняття як інтелектуалізована економіка [5, с.127-133].

Теорію інтелектуального капіталу суттєво збагатила концепція людського капіталу, яка сформувалася у 60-х роках ХХ ст. завдяки працям Т. Шульца і Г. Беккера. Т. Шульц розглядає позитивний вплив інвестиції в освіту на економічне зростання. Г. Беккер при вивченні поняття підходить до виділення його структури. Згідно його точки зору, до складу людського капіталу включається капітал освіти, капітал здоров'я, капітал професійної підготовки, капітал міграції, а також володіння економічно значимою інформацією й мотивацією до економічної діяльності. Таким

чином, вчені довели, що інвестування в освіту забезпечують здобуття індивідами нових знань, вмінь і навичок, які в майбутньому впливають на їхню продуктивність праці, а тому впливають на зростання їхніх доходів.

У подальший розвиток концепції людського капіталу вагомий внесок зробили теоретичні моделі ендогенного зростання Р. Лукаса та П. Ромера. Модель Ромера розглядає людський капітал як джерело створення нових досліджень та конструкторських розробок, які можуть створювати інновації. Модель ендогенного зростання складається з трьох секторів – дослідницького, проміжного та виробництва кінцевої продукції. Людський капітал розподіляється між дослідницьким сектором і сектором виробництва кінцевої продукції.

Модель Лукаса також використовує стандартну виробничу функцію, на підставі якої визначають залежність між обсягом випуску, рівнем людського капіталу працівника і середнім рівнем людського капіталу в цілому по економіці. Ця модель дала змогу виявити вплив екстерналій (зовнішніх ефектів), що збільшення сукупного людського капіталу в суспільстві впливає на збільшення продуктивності праці окремих працівників. З розглянутих моделей можна зробити висновок про те, що широке використання людського капіталу забезпечує збільшення виробництва економічних благ [15,с.79-83].

В останні роки з'явилися альтернативні концепції людському капіталу, представники яких заперечують безпосередній вплив знань, умінь, освіти, професійного досвіду на прибутки людини. Наприклад, Економіст Р. Патнем вважає, що соціальний капітал пов'язаний з такими елементами суспільної організації, як соціальні мережі, соціальні норми і довіра, які створюють сприятливі умови для координації та кооперації з метою отримання взаємної вигоди. Соціальний капітал збільшує віддачу від інвестування у капітал фізичний і людський. На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що цивілізаційний процес економічного розвитку супроводжувався зміною поглядів на пріоритетність основних чинників

виробництва. Якщо в доіндустріальному суспільстві таким чинником була земля, в індустріальному – капітал, то в постіндустріальному – знання людини, її інтелектуальні здібності, тобто інтелектуальний капітал.

Швидкий розвиток інформаційно - комунікаційних технологій охоплює щоразу нові сфери життя людини та сприяє глобалізації економіки і зростанню конкуренції. Водночас він створює передумови для формування і нагромадження інтелектуального капіталу суспільства. Отже, теорія інтелектуального капіталу є закономірним результатом генезису світової і вітчизняної економічної думки.

У новому суспільстві формується так звана індустрія знань, яка, як вважає Ф. Махлуп, охоплює: освіту; систему науково-дослідних і конструкторських робіт; засоби інформації та комунікації; інформаційні машини і механізми; різні консультаційні служби, звітність, опрацювання і передавання знань [16, с.72].

1.2 Роль та місце інформації й знань в соціально-економічному розвитку суспільства

Процеси поширення інформації та знань, інтелектуалізації виробництва, інтеграції науки та виробництва призвели до появи нових понять, швидкого зростання їх ролі в суспільно-економічному розвитку. Інтелектуальна власність відображає логічний процес проникнення інтелектуальної творчої праці у формі наукових, маркетингових досліджень та розробок у всі сфери господарювання людини. Так фізичний вклад в процес виробництва зменшується до 10 – 14%, а іноді навіть до 2% вартості продукту [7, с.5].

Тому інтелектуальна власність, поряд із загальними властивостями власності, що її притаманні, має певні специфічні характеристики. Особливість даного поняття полягає перш за все в тому, що вона складається з результатів інтелектуальної діяльності, яка в свою чергу є наслідком творчості. Елементи творчості визначають індивідуальний характер її продуктів і становить якісний критерій відмінності

інтелектуальної діяльності. Відносини з приводу інтелектуальної власності, на відміну від загальної категорії власності на матеріальні об'єкти, значною мірою різняться між собою. Матеріальні продукти є корисними лише в процесі споживання, невеликого проміжку часу, крім того вони зношуються і частинами переносять свою вартість, яка акумулюється у фонді амортизації. Матеріальні об'єкти безпосередньо використовуються людським організмом, поступово втрачаючи здатність задовольняти потреби людини.

У той час інтелектуальна власність, що виражається в інтелектуальному продукті, особливо твори науки, літератури, мистецтва можуть слугувати людині та суспільству протягом багатьох років, навіть століть. Нематеріальна сутність інтелектуального продукту, що становить зміст інтелектуальної власності, задовольняє вищі духовні та культурні потреби людини протягом значно довшого проміжку часу, не втрачаючи при цьому, своєї здатності задовольняти потреби людини [4,с.6-12].

Якщо матеріальні продукти повністю відчужуються, тобто вільно переходять від одного власника до іншого, то інтелектуальний продукт не може бути відчужений. Передаватися може лише матеріальний носій, сам же продукт може використовуватись багато разів. Його корисність, споживна вартість невичерпна. Оскільки інтелектуальний продукт є ідеальним, витрати праці на його створення не уречевлюються в ньому. Це означає, що робочий час, витрачений на створення інтелектуального продукту не може бути критерієм вартості, тобто творчу працю неможливо виміряти ні робочим часом, ні, виходячи з цього, витратами виробництва [14,с.50-58].

Зростання ролі творчості в суспільному відтворенні та заміщення нею праці долає властиве індустріальному суспільству відчуження людини від засобів виробництва, управління, перетворюючи її на дійсно рівноправного, активного учасника виробничого та суспільного життя. Саме такі працівники мають найбільшу цінність для постіндустріальної економіки.

Творча праця є особливою формою реалізації інтелектуального потенціалу людини. Формування інтелектуальної сфери стає в пряму залежність не лише від підвищення науково-технічного рівня виробництва та технічної озброєності праці, зростання всіх видів освіти, а й перетворення розумової праці у творчість, як вищий, внутрішньо необхідний ступінь розвитку праці.

У даному випадку відбувається модифікація вартісних відносин, а саме ціноутворення на основі вартості, притаманне індустріальному суспільству, доповнюється ціноутворенням на основі капіталізації доходу. Якщо ціна виробництва утворюється додаванням до витрат виробництва середнього прибутку, то капіталізація доходу визначається множенням номінальної вартості на розмір фактичного доходу у відсотках і діленням цієї суми на існуючий відсоток. Ще більш глибокі зміни у вартісних відносинах відбулися в умовах переходу до інформаційного постіндустріального суспільства. [11,с.191-197].

Оскільки для нового суспільства характерним є утвердження інтелектуальної творчої праці, що підриває ринкові, перш за все вартісні відносини. Адже творча праця, як правило, носить індивідуальний характер. Тому її не можна усереднити. Крім того, вона реалізується в якісних характеристиках створюваних речей та послуг. Це свідчить про те, що їх ціна визначається не вартістю, а корисністю речі, не матеріальними затратами, а втіленими в них здібностями творця, його талантом. У таких умовах ключову роль починає відігравати не вартість, а споживна вартість, корисність послуги чи товару. Індивідуалізація виробництва, орієнтація його на потребу конкретної людини, на розвиток її здібностей заперечує можливість визначення вартості даної послуги чи товару [8, с.14-16].

Проте втрата вартістю регулюючої сили не означає, що разом з нею зникають ціна, гроші та грошове вираження економічних процесів. Вони, в свою чергу формуються на основі іншої характеристики товару, яка стає

більш важливою в умовах постіндустріального суспільства – споживної вартості, корисності товару чи послуги.

Виникає необхідність у кількісному вимірі інтелектуальної творчої діяльності, інтелектуального капіталу, що були задіяні у виготовленні інтелектуального продукту. Традиційні способи оцінки не спроможні визначити ціну, що формується на основі корисності тобто суб'єктивності та ірраціональності виробництва. Очевидною є потреба в залученні до аналізу не лише матеріально-речових витрат, а й інтелектуальних, розумових дій працівників тієї чи іншої фірми.

Індивідуалізація та суб'єктивізація виробництва породжує нову форму вартості, що не пов'язана ні з витратами виробництва, ні з вартістю. Вартість, створена знаннями є по суті грошовою формою, що використовується для встановлення ціни продукту, який втілює в собі нові знання відповідно до його корисності, спроможності задовольняти потреби, на основі моди, використання нових технологій, нових знань, нових матеріалів та інших новітніх знань та інформації [3, с.36-41].

Дослідження розвитку поглядів на роль людини в соціально - економічній системі , перехід від теорії капіталів до теорії людського розвитку , зміна цільової спрямованості вчення відображає поступове усвідомлення суспільством зростання ролі людини в економіці .

РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

2.1 Модифікація відносин власності в сфері інтелектуального виробництва

Процеси поширення інформації та знань, інтелектуалізації виробництва, інтеграції науки та виробництва призвели до появи нових понять, швидкого зростання їх ролі в суспільно-економічному розвитку. Інтелектуальна власність відображає логічний процес проникнення інтелектуальної творчої праці у формі наукових, маркетингових досліджень та розробок у всі сфери господарювання людини. Так фізичний вклад в процес виробництва зменшується до 12 – 15%, а іноді навіть до 4% вартості продукту[9,с.54–62] .

Тому інтелектуальна власність, поряд із загальними властивостями власності, що її притаманні, має певні специфічні характеристики. Особливість даного поняття полягає перш за все в тому, що вона складається з результатів інтелектуальної діяльності, яка в свою чергу є наслідком творчості. Елементи творчості визначають індивідуальний характер її продуктів і становить якісний критерій відмінності інтелектуальної діяльності. Відносини з приводу інтелектуальної власності, на відміну від загальної категорії власності на матеріальні об'єкти, значною мірою різняться між собою. Матеріальні продукти є корисними лише в процесі споживання, невеликого проміжку часу, крім того вони зношуються і частинами переносять свою вартість, яка акумулюється у фонді амортизації. Матеріальні об'єкти безпосередньо використовуються людським організмом, поступово втрачаючи здатність задовольняти потреби людини. У той час інтелектуальна власність, що виражається в інтелектуальному продукті, особливо твори науки, літератури, мистецтва можуть слугувати людині та суспільству протягом багатьох років, навіть століть. Нематеріальна сутність інтелектуального продукту, що становить зміст інтелектуальної власності, задовольняє вищі духовні та культурні

потреби людини протягом значно довшого проміжку часу, не втрачаючи при цьому, своєї здатності задовольняти потреби людини [2, с.82-84].

Якщо матеріальні продукти повністю відчужуються, тобто вільно переходять від одного власника до іншого, то інтелектуальний продукт не може бути відчужений. Передаватися може лише матеріальний носій, сам же продукт може використовуватись багато разів. Його корисність, споживна вартість невичерпна. Оскільки інтелектуальний продукт є ідеальним, витрати праці на його створення не уречевлюються в ньому. Це означає, що робочий час, витрачений на створення інтелектуального продукту не може бути критерієм вартості, тобто творчу працю неможливо виміряти ні робочим часом, ні, виходячи з цього, витратами виробництва.

Зростання ролі творчості в суспільному відтворенні та заміщення нею праці долає властиве індустріальному суспільству відчуження людини від засобів виробництва, управління, перетворюючи її на дійсно рівноправного, активного учасника виробничого та суспільного життя. Саме такі працівники мають найбільшу цінність для постіндустріальної економіки.

Творча праця є особливою формою реалізації інтелектуального потенціалу людини. Формування інтелектуальної сфери стає в пряму залежність не лише від підвищення науково-технічного рівня виробництва та технічної озброєності праці, зростання всіх видів освіти, а й перетворення розумової праці у творчість, як вищий, внутрішньо необхідний ступінь розвитку праці.

У даному випадку відбувається модифікація вартісних відносин, а саме ціноутворення на основі вартості, притаманне індустріальному суспільству, доповнюється ціноутворенням на основі капіталізації доходу.

Як бачимо, інтелектуальна власність займає вагоме місце в економічних процесах сучасності. Аналіз інтелектуальної сфери показує особливості наявних в ній економічних відносин з приводу виробництва, обміну та власності. [10, с.13-18].

Інтелектуальне виробництво відображає процес поділу праці, зміну її характеру в інформаційному постіндустріальному суспільстві. Виникає новий її вид – інтелектуальна праця, що породжує нову форму власності на результати своєї діяльності. Інтелектуальна власність має певні особливості, поряд з власністю на матеріальні засоби, оскільки створюється за допомогою нематеріальних ресурсів – інформації, знань, вмінь, досвіду, таланту працівника, його творчого потенціалу .

Швидкий розвиток та поширення інтелектуальної праці на увесь спектр господарських відносин спричинює виникнення різних форм та видів результатів інтелектуальної роботи, при чому, на різних рівнях – особистому (індивідуальному), приватному, державному, кооперативному, акціонерному.

В країнах з достатнім рівнем розвитку інтелектуальної праці спостерігається тенденція формування доходів інтелектуальних робітників на базі врахування вартості кваліфікації робочої сили та витрат на інтелектуальний капітал, яким вона володіє. В Україні ситуація дещо складніша. Творча праця не стимулюється державою, а тому не має необхідних умов свого розвитку та поширення.

Таким чином, поняття інтелектуальної власності, як й інтелектуального капіталу пов'язане з процесами поширення інтелектуальної діяльності, інтелектуалізації праці, розвитку його творчого характеру. В результаті такої діяльності виникають нові продукти, які мають нематеріальний зміст. Така діяльність потребує від держави особливого підходу межах законодавчого закріплення та регулювання прав на об'єкти інтелектуальної власності. [13, с.15-36].

2.2 Специфіка формування ціни інтелектуальних продуктів та зміну мотивації до виробничої діяльності в даній сфері

Формування інтелектуальної сфери стає в пряму залежність не лише від підвищення науково-технічного рівня виробництва та технічної озброєності праці, зростання всіх видів освіти, а й перетворення розумової праці у творчість, як вищий, внутрішньо необхідний ступінь розвитку праці.

Практика господарювання все більше потребує врахування вартості інтелектуального продукту в економічній діяльності. Такі складові інтелектуальної власності, як винаходи, знаки для товарів і послуг (товарні марки), можна повністю або частково передавати іншим особам за відповідну винагороду. У цьому разі вони будуть товаром, що має споживну вартість і вартість, а отже, приносить певний прибуток їх власнику. Незважаючи на підвищення ролі інтелектуальної власності, донині не вирішено питання про облік нематеріальних активів у цілісному майновому комплексі суб'єктів господарювання. Для цього варто визначити їх вартість. Однак і на Заході, і в Україні проблема встановлення вартості об'єктів інтелектуальної власності не розв'язана. Єдиний нормативний акт, що діє і сьогодні, — "Порядок експертної оцінки нематеріальних активів", зареєстрований у Міністерстві юстиції України 10.08.1995 р. за № 292/828. Із назви документа зрозуміло, що передбачається лише експертне оцінювання вартості нематеріальних активів під час приватизації. Немає потреби доводити (тим більше, що на практиці учасники приватизації наводили чимало прикладів довільного визначення цін не лише інтелектуальної власності, але й власне матеріальних активів) неспроможність цієї методики, коли йдеться про вартісне оцінювання об'єктів науково-технічної сфери, де значну частішу вартості становить інтелектуальна власність.[20].

Інтелектуальний продукт — це товар, але товар особливий, оскільки в ньому втілена творча праця, здібності і вміння людини. В умовах ринкової

економіки не можна заможено жити і плідно працювати, не навчившись цінувати працю, ефективно продавати інтелектуальну продукцію.

Отже, процеси інтеграції науки і виробництва, інтелектуалізація праці, перетворення знань та інформації на головний ресурс розвитку економіки і суспільства в цілому зумовили формування таких категорій, як інтелектуальна праця, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, сприяли швидкому зростанню їх ролі у суспільно-економічному розвитку. Електронні та інформаційні технології, комп'ютерна і телекомунікаційна техніка, тобто інтелектуальний продукт, при швидкому удосконаленні потребують величезних витрат і на розвиток, і на захист прав інтелектуальної власності. Західна Європа, наприклад, має багатовікові традиції в галузі захисту винаходів та інших предметів інтелектуальної власності. За дослідженнями, проведеними Європейським патентним відомством, витрати європейської промисловості на патентування з 1994 р. становили 5 млрд. німецьких марок.

Однак і таку значну суму відомство оцінює як недостатню. Це свідчить, що багато фірм ще не розуміють економічних переваг, пов'язаних із патентним захистом. Тому Україні потрібно звертати особливу увагу на проблеми науково-технічного прогресу, інтелектуалізації праці, примноження інтелектуальної власності, удосконалювати законодавство в галузі інтелектуальної власності, поліпшувати державне регулювання цих процесів, домагатися, щоб усі правові акти були чинними, забезпечували активізацію діяльності в галузі нарощування інтелектуальної власності та збільшення її впливу на розвиток економіки й поліпшення рівня життя населення.

У даному випадку відбувається модифікація вартісних відносин, а саме ціноутворення на основі вартості, притаманне індустріальному суспільству, доповнюється ціноутворенням на основі капіталізації доходу. Якщо ціна виробництва утворюється додаванням до витрат виробництва середнього прибутку, то капіталізація доходу визначається множенням

номінальної вартості на розмір фактичного доходу у відсотках і діленням цієї суми на існуючий відсоток. Ще більш глибокі зміни у вартісних відносинах відбулися в умовах переходу до інформаційного постіндустріального суспільства. Оскільки для нового суспільства характерним є утвердження інтелектуальної творчої праці, що підринає ринкові, перш за все вартісні відносини. Адже творча праця, як правило, носить індивідуальний характер. Тому її не можна усереднити. Крім того, вона реалізується в якісних характеристиках створюваних речей та послуг. Це свідчить про те, що їх ціна визначається не вартістю, а корисністю речі, не матеріальними затратами, а втіленими в них здібностями творця, його талантом. У таких умовах ключову роль починає відігравати не вартість, а споживна вартість, корисність послуги чи товару. Індивідуалізація виробництва, орієнтація його на потребу конкретної людини, на розвиток її здібностей заперечує можливість визначення вартості даної послуги чи товару. [19].

Проте втрата вартістю регулюючої сили не означає, що разом з нею зникають ціна, гроші та грошове вираження економічних процесів. Вони, в свою чергу формуються на основі іншої характеристики товару, яка стає більш важливою в умовах постіндустріального суспільства – споживної вартості, корисності товару чи послуги.

Виникає необхідність у кількісному вимірі інтелектуальної творчої діяльності, інтелектуального капіталу, що були задіяні у виготовленні інтелектуального продукту. Традиційні способи оцінки не спроможні визначити ціну, що формується на основі корисності тобто суб'єктивності та ірраціональності виробництва. Очевидною є потреба в залученні до аналізу не лише матеріально-речових витрат, а й інтелектуальних, розумових дій працівників тієї чи іншої фірми.

Індивідуалізація та суб'єктивізація виробництва породжує нову форму вартості, що не пов'язана ні з витратами виробництва, ні з вартістю. Вартість, створена знаннями є по суті грошовою формою, що

використовується для встановлення ціни продукту, який втілює в собі нові знання відповідно до його корисності, спроможності задовольняти потреби, на основі моди, використання нових технологій, нових знань, нових матеріалів та інших новітніх знань та інформації [18].

2.3 Основні підходи та методи кількісного виміру інтелектуального капіталу

З розвитком нової економіки інтелектуальний капітал стає стратегічним активом, ефективне управління яким дозволяє підприємству отримати конкурентні переваги на ринку.

Аналіз літературних джерел із даної проблематики дозволяє виділити три підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу:

1) Розуміння інтелектуального капіталу з позиції сукупних цінностей, тобто прибічники цього підходу розглядають його як актив, що має здатність приносити дохід (В. Садовський, Є. Стеценко, Б. Леонтьєв, В. Іноземцев, Л. Мельник).

2) Розгляд інтелектуального капіталу як процесу перетворення в ресурси, тобто його здатності в процесі свого обігу та кругообігу приносити додаткову вартість (А. Василик, Л. Едвінсон, С. Алберт, К. Бредли, Е Брукінг).

3) Інтелектуальний капітал як результат — здатність до приросту та забезпечення конкурентних переваг підприємства (Д. Клейн, Л. Прусак, Ю. Гава) .

Узагальнюючи ці підходи, на нашу думку, інтелектуальний капітал — це сукупність цінностей, створених людьми, які мають нематеріальний характер, здатні приносити додатковий дохід при їх використанні та обігу, а також створювати конкурентні переваги підприємству та сприяти збільшенню ринкової вартості компанії порівняно з балансовою. [12, с.52-62].

Для розуміння призначення інтелектуального капіталу визначимо його основні особливості:

- інтелектуальний капітал є цілісною системою, ефект від використання кожного елементу залежить від його місця в системі та взаємозв'язку між елементами;
- має здатність до накопичення (у вигляді знань, навичок, досвіду);
- непередбачуваність результату від інвестування в розвиток інтелектуального капіталу; [6,с.17–23].

Виходячи із сутності інтелектуального капіталу і його особливостей, можна виділити такі його основні функції:

- у процесі свого використання інтелектуальний капітал сприяє накопиченню знань, а також наявності і динамічного розвитку інтелектуальної власності;
- перетворення інвестицій в інтелектуальний продукт і додаткову вартість;
- переміщення акценту вкладень з фізичного капіталу у людину як носія і виробника інформації.

З розвитком економіки також відбуваються зміни не тільки в підвищенні ролі інтелектуального капіталу, а також в еволюції його структури. Так дослідники виділяють в структурі інтелектуального капіталу людський, структурний (організацій капітал), а також все більше вчених включають і клієнтський капітал [17,с.138-143].

Людський капітал втілений у працівниках компанії у вигляді досвіду, знань, навичок, а також у загальній культурі, філософії фірми, її внутрішніх цінностях, застосованих до виконання поточних завдань. Іншими його складовими є моральні цінності компанії, культура праці та культура управління, культура підприємницької діяльності. Особливість людського капіталу полягає у тому, що він не може бути власністю компанії. Людей

можна найняти, але їх не можна придбати у власність. Цей капітал не відчужується від його власників [1,с.95].

У ХХІ столітті компанії будують свій бізнес на основі «емоційної» економіки, продається не сам товар як такий, а цінність, яку він може принести: комфорт, економію часу, статус тощо. Тобто головним стає не виробити товар, а надати розуміння споживачеві чому саме він потрібен йому і які потреби буде задовольняти. Дана стратегія бізнесу переноситься і на внутрішнє управління. Провідні компанії в розвитку свого бізнесу перш за все орієнтуються на групову роботу працівників, так як інтеграція знань різних людей дає синергетичний ефект, виникає поняття колективного інтелекту. Для створення ефективної команди особисті якості її членів настільки ж важливі, як і професійні. Успіх справи часто залежить від взаємоузгодженості дій і взаєморозуміння всередині колективу, це спрощує процес прийняття і реалізації рішень, а також значно економить час, що є важливим фактором у сучасній динамічній економіці. Тому, на нашу думку, в структурі людського капіталу необхідно виділяти також емоційно-психологічний капітал, що характеризує внутрішні особистісні характеристики індивідів [20].

До його входить сприйняття компанії її працівниками, їх здібностей до нововведень, психологічні особливості людини, енергія, сила волі, власна мотивація, моральні принципи та норми особистості, а також її підхід до виконання роботи. Це все внутрішні особисті характеристики людини, які у дорослому віці вже дуже важко змінити і тому потрібно на них зважати, тому компанія для виконання певної роботи має враховувати якій людині що краще доручити і з кого створити команду.

Висновки

Дослідження сукупності теоретико-методологічних засад розвитку інтелектуального капіталу дозволило розвинути висновки, які відображають вирішення завдань, що полягає у функціонування інтелектуального капіталу та його впливу на розвиток економіки відповідно до поставленої мети.

Поява поняття “інтелектуальний капітал” є закономірним результатом якісно нового рівня продуктивних сил, глибоких зрушень у структурі суспільного виробництва, становлення інформації і знань як вирішального виробничого фактору. Розвиток інтелектуального капіталу – це послідовне та логічне усунення суперечностей системи людина – засоби виробництва. В якій людина виступає не лише з її фізичними, а й розумовими, інтелектуальними можливостями та здібностями, а засоби виробництва під впливом творчого інтелектуального характеру праці набувають характеристик інноваційності.

Інтелектуальний капітал найбільш комплексно та узагальнено відображає нові суспільно-економічні відносини, що відмежовують нову інформаційну постіндустріальну стадію цивілізаційного прогресу від індустріальної. Тобто, він нерозривно пов’язаний з тими соціальними, економічними, духовними відносинами суспільства, що властиві постіндустріальній стадії цивілізаційного прогресу.

Визначено творчість, як виробничу діяльність спричинену поширенням інтелектуальної праці; досліджено специфіку формування ціни інтелектуальних продуктів та зміну мотивації до виробничої діяльності в даній сфері; узагальнено основні підходи та методи кількісного виміру інтелектуального капіталу.

Доведено, що інтелектуалізація праці зумовлює розвиток її творчого характеру. Це розвиток людини, перехід її на вищий ступінь прояву особистості, розвитку здібностей і талантів. У той же час людський розвиток та зростання інтелектуального капіталу зумовлює необхідність

підвищення рівня і якості життя, подолання бідності, нерівності, дбайливе ставлення до природи, тобто середовища життєдіяльності людини, розвитку демократії, лібералізацію економіки, розширення сфери суспільно-економічної активності людини. Становлення та розвиток інтелектуального капіталу чітко показує, що ефективність політики держави визначається не лише і не стільки економічними показниками, стільки досягненнями в розвитку людини, її особистості, розумових та фізичних здібностей, зростанні її ролі в житті суспільства.

Обґрунтовано, що інтелектуальний капітал як економічний фактор приймає безпосередню участь у створення доданої вартості. Вона ніяким чином не залежить від матеріальних затрат виробництва та часу, протягом якого був виготовлений товар чи послуга. Вона скоріше відображає в грошовій формі, яка використовується для встановлення ціни продукту, який втілює нові знання відповідно до його корисності, спроможності задовольняти потреби на основі високої моди, використання нових технологій, нових матеріалів та інших новітніх знань та інформації. В основі формування доданої вартості лежить процес використання творчої праці, інформації та знань для виробництва продуктів у вигляді винаходів, інновацій, ноу-хау, ідей, технологічних способів та технологій організацій виробництва. Виходячи з цього, основою виробництва стають сукупні витрати знань та творчої праці, тобто інтелектуального капіталу, які досягають у розвинутих країнах 80% і більше вартості товару.

Інтелектуальний капітал як нове поняття значною мірою вже проявилось в розвинутих країнах. Україна ж залишається на постіндустріальній стадії розвитку, проте в умовах глобалізації і під її впливом спостерігаються процеси поширення та зростання ролі інформації та знань у виробництві, які свідчать про інтелектуалізацію праці, про виникнення і дію такого фактора як інтелектуальний капітал. Тому актуального значення, на сучасному етапі розвитку набуває посилення, розвиток та найповніше використання у вітчизняній економіці інформації та

знань, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій як найважливіших ресурсів формування постіндустріального суспільства.

Доведено, що інтелектуальний потенціал створює передумови до набуття вітчизняної економічної системи тієї динаміки розвитку, що є оптимально можливою для сучасного стану господарства. Перспектива розвитку має базуватись на реалізації найсучасніших технологій, тобто інформаційно-інтелектуальних. Механізмом реалізації цього завдання є концентрація інтелектуальних, природних та фінансових ресурсів з метою логічного і природного їх поєднання. Такий підхід забезпечить оптимізацію розвитку людського потенціалу, залучення новітніх інформаційних та технологічних ресурсів від інших країн, посилить конкурентоспроможність національної економіки та вітчизняних товарів в сучасному глобальному середовищі, сприятиме зростанню соціальних стандартів в цілому та добробуту кожного громадянина зокрема.

Список використаної літератури :

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394с.
2. Білобров Б. Сталий людський розвиток: напрями реалізації в Україні / Б. Білобров. – К, 2006. – 452с.
3. Вовконич С. Українська національна ідея та її інтелектуальне забезпечення / С.Вовконич // Людина і політика. – 1999. – С. 36-41.
4. Голубкин В.Н. Интеллектуальный капитал в эпоху глобализации мировой экономики / В.Н. Голубкин, Л.П. Клеева, Л.В. Патока // Бизнес-образование. - 2005. - №1 (18). - С. 6–12.
5. Городянська Л.В. Управління інтелектуальним капіталом і забезпечення підприємств інтелектуальними ресурсами // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. - 2008. - №1 (79). - С. 127-133.
6. Гава Ю. Проблеми та перспективи розвитку інтелектуального капіталу// Ринок цінних паперів. – 2007. – № 5–6. – С. 17–23.
7. Зайчук В.О. Освіта та інтелектуальний потенціал суспільства: суперечності та перспективи / В.О. Зайчук // Практична психологія та соціальна робота. – 200. - № 7. – С. 9-10.
8. Ілляшенко С.М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С.М. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. –№11(564). – С.16-26.
9. Комаров И. Интеллектуальный капитал / И. Комаров // Персонал. - 2000. - № 5. - С. 54–62.
10. Мамонтова Н.А. Управління вартістю інтелектуального капіталу: теорія і практика // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. - 2009.- №12 (102). – С.13-18.

11. Махомет Ю.В. Напрями нарощення інтелектуального капіталу підприємства // Економічний простір. - 2010. – №36. – С.191-197.
12. Поплавська Ж., Поплавський В. Інтелектуальний капітал економіки знань // Вісник НАН України. – 2007. - №2. – С.52-62.
13. Українська економічна думка: хрестоматія / [упоряд., наук. ред. пер., авт. вступ. розд. і біогр. довід. С.М. Злупко] – К.: Знання, 1998. – 448с. – (Трансформація гуманіст. освіти в Україні).
14. Чухно А.А.. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. Ст. перша / А.А.Чухно // Економіка України, 2003. – №11. – С.50-58.
15. Шкурупій О.В. Інтелектуальний капітал: категоріальний апарат та його застосування в теоретичному аналізі / О.В. Шкурупій // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. – 2005. - № 650. – С. 79-83.
16. Шульга Ж.О. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. - №2 (10). - С.106-111.
17. Ярема І.І., Босак А.О. Інтелектуальний капітал підприємства: структурний підхід // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2009. - № 657. – С.138-143.
18. Роль інтелектуального капіталу підприємства в сучасних умовах [Електроннийресурс] – Режим доступу:
http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/43054.doc.htm
19. Інтелектуальний капітал як елемент економічного зростання України [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8752/10-Myrashko.pdf?sequence=1>

20. Інтелектуальний капітал як фактор конкурентоспроможності при формуванні економіки знань [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2291>